

Добринa Даскалова

(Шумен)

ЗА ЕДНА ОТ РЕАЛИЗАЦИИТЕ НА ПРЕДЛОГА В В КНИЖОВНО-РАЗГОВОРНАТА РЕЧ

Интересът към проблема, който е предмет на анализ и оценка в предлаганата работа, е обусловен от факта, че реализацията на предлога *в* в устната реч на всекидневното общуване предлага вариативност, все още непроучена цялостно в българската езиковедска литература и осмислена едностранно в съществуващите изследвания. Многообразието в речевата проява на този предлог е с измерения и характеристики, които не могат да се обяснят само с оглед на нормативността на фонетично равнище или като развойни тенденции в системата. Реалността в устната реч е много по-богата и по-сложна. Тя предлага варианти, които нямат опора в зависимостите и ограниченията, наложени от спецификата на конкретната фонетична позиция, или в особеностите на дадената речева ситуация. Практиката на българина в условията на всекидневното общуване свидетелства, че вариативността при проявата на предлога *в* в устната реч не може да бъде коментирана и описана, без да се отчита сложната зависимост между отделните равнища в езиковата система, от една страна, и характеристиките на книжовно-разговорната реч, от друга.

В процеса на изследването вниманието е насочено към удвоената употреба на наблюдавания предлог – вариант, който е с висока честота на поява в устната реч и изисква при описанието на конкретния текст да се имат предвид неговите фонетични, лексикални и синтактични особености. Тази необходимост е продиктувана от обстоятелството, че в много от случаите с подобна реализация на

предлога удвояването му е фонетичен сигнал за отношенията и зависимостите на изреченско равнище.

Целта на предлаганата работа е да се установят причините, които обуславят подобна речева реализация на предлога *в* при устното общуване, и да се определи коя от тях доминира в текстовете с удвоена употреба на този предлог. Решават се няколко конкретни задачи:

1. Да се определят фонетичните характеристики на словосъчетанията със сричкувана проява на наблюдавания предлог.

2. Да се провери при кое от лексикалните значения на предлога *в* най-често се среща неговото удвояване.

3. Да се установи при какъв тип зависимост в изречението и съответно при каква изреченска конструкция удвоеният предлог може да бъде фонетичен сигнал за съществуващите в конкретното изречение темо-рематични отношения, респективно за актуалното членение на речта.

Езиковият материал, наблюдаван в процеса на изследването, е ексцерпиран от разговорната реч и от предавания на българското радио и българската телевизия, които създават условия и провокират спонтанна диалогична устна реч. Доказателствата за направените разсъждения и анализи са събрани в 1366 фиша. Този материал представя речевото поведение на различни носители на българския език (разликата е в образованието, възрастта, диалектната база и индивидуалните произносителни особености).

В работата се изхожда от мисълта, че устната реч на всекидневното общуване по своите характеристики е книжно-разговорна реч, т.е. тя е "проява на носител на книжовната норма, но в свободна и неподготвена микро- или макроезикова ситуация"¹. Приема се, че наблюдаваната реч е "некодифицирана, но нормирана разновидност на книжовния език"². В случая тази разновидност при реализацията на езиковата система не се противопоставя на кодифицираната книжовна реч. Тя се оценява като "съставка от устната форма на книжовния език"³, която се характеризира "с по-голяма вариативност на нормите"⁴.

Фонетичното изследване на удвоената употреба на предлога *в* в книжно-разговорната реч е направено чрез слухов анализ. Същността и спецификата на явлениято, което се наблюдава, дават възможност за обективност при предаването и оценката на фактите

само въз основа на резултатите от този тип анализ. Не се налага задължителното включване на другите два етапа от фонетичния експеримент – аудитивния тест и спектралния анализ. В работата е заложен тест за оценка на речевата действителност, но чрез него не се удостоверява реалността и конкретните измерения на едно фонетично явление, както при експеримента по възприятие, а се представя само реакцията на отделните носители на езика по отношение на нормативността в системата. Следователно чрез решаването на предложения тест се проверява колективният езиков усет на носителите на книжовния език – един от критериите, които прилагат авторите на монографията “Русская разговорная речь” (М., 1973) при определяне допустимите варианти на нормата на книжовно-разговорната реч.⁵

Фактите от направения слухов анализ се предлагат в таблица (вж. приложението), която отразява количествените и процентните съотношения при реализацията на предлога в конкретна фонетична позиция (за 100% се приема целият доказателствен материал, събран в 1366 фиша). Тази таблица позволява сричкването на предлога *в* да се наблюдава в усложнен контекст – представени са едновременно характеристиките на предходната и на следходната фонема. Анализира се и връзката между удвоената употреба на наблюдавания предлог и спецификата в акцентната структура на думите в предходната и следходната позиция. Речевата реалност, представена чрез таблица, показва, че най-често предлогът *в* е сричкван в позиция пред беззвучен консонант. Съотношението между реализацията в такава позиция и реализацията в позиция пред звучен консонант е приблизително 3:1. Подобно съотношение се установява при сравнението проява пред беззвучна съгласна/проява пред вокал, респективно проява пред беззвучна съгласна/проява пред сонант. Открива се числено съответствие при сричковата реализация на предлога *в* пред говорен звук с определена степен на сонорност (вокал, сонант, звучен консонант). Този факт дава основание да се предположи, че има зависимост между появата на удвоения предлог и сонорността на следходната фонема – такъв вариант в книжовно-разговорната реч е характерен преди всичко в позиция пред беззвучен консонант (локалните и модалните диференциални признаци на фонемата нямат отношение към наблюдаваното явление). Подобно твърдение не бива да се абсолютизира. Резултатите трябва да се приемат

стяжната относителност, защото сричковата реализация на предлога *в* не може да се обясни само чрез фонетичното равнище в системата.

При оценка в усложнен фонетичен контекст (отчитане едновременно на характеристиките на фонемите в следходната и в предходната позиция) се наблюдава идентичност на зависимостите в четирите групи, обособени с оглед на фонемите в следходната позиция (вж. таблицата). Процентно във всички групи преобладаваща е сричковата реализация на предлога след дума, която завършва с вокал. Най-малко са случаите, при които удвояването се открива след сонант. Тези зависимости изискват внимателно тълкуване, защото установеното съотношение може да има опора в позиционните ограничения при конкретната реализация на фонемите в българския език, от една страна, и в спецификата на флексите в езиковата система, от друга. Най-благоприятна за удвояването на предлога *в* в книжно-разговорната реч е структурата *вокал + предлог + беззвучен консонант*.

Установява се още една особеност при проявата на наблюдавания предлог, която има отношение към фонетичната специфика на спонтанно конструирания текст – открива се зависимост между удвояването на предлога и акцентните характеристики на думите в словосъчетанието (в предходна и в следходна позиция). В случаите, когато предлогът *в* е между две акцентувани срички, той почти винаги се проявява в сричковия си вариант:

- а. Това във разрез със закона ли е?*
- б. ... ще разберѐм във разговора...*
- в. ... възпитаване на _вкус във нашите деца.*
- г. ... у_домѐ във ѐсенния мач...*

Подобна речева проява се наблюдава и при другия несричков предлог в българската книжовна езикова система – предлога *с*:

- а. ... кѐдѐ със много тѣнѣк усет...*
- б. ... моля те, напѣлни със нѣщо тази чанта.*

Зависимостите и отношенията, които се наблюдават в експерпирания езиков материал, дават основание да се изкаже убедително твърдението, че в спонтанната реч удвояването на несричковите предлози е в пряка зависимост от акцентираната структура на предходната и на следходната дума. Тези характеристики на речта са доминиращи като причина на фонетично равнище за

появата на сричкувания вариант при реализацията на наблюдавания предлог.

Фонетичният аспект в оценката на фактите, обработени в процеса на изследването, насочва към няколко основни положения:

1. Сричковата реализация на предлога *в* е произносителен вариант с характеристиките на норма в устната реч на всекидневното общуване.

2. За удвояването на предлога *в* в книжно-разговорната реч от съществено значение е акцентната структура на думите, изграждащи конкретното словосъчетание.

3. Наблюдаваният произносителен вариант на предлога *в* е обусловен както от характеристиките на следходната, така и от характеристиките на предходната фонема (тук от значение е и модалният признак на консонантната фонема – удвоеният предлог се появява много по-често след експлозивен консонант). Следователно този произносителен вариант на предлога трябва да се представи и оценява винаги в усложнен фонетичен контекст. Речевата реалност, наблюдавана в изследването, доказва убедително, че кодифицираната правоговорна норма в СБКЕ не съответства на нормата в книжно-разговорната реч. Нещо повече, фактите насочват към твърдението, че в процеса на кодификация изговорът на предлога *в* е регламентиран чрез механично пренасяне на правописната норма в правоговорната система.

За доказателство на изказаната мисъл се привеждат резултатите от направения при изследването тест. Целта на този тест е да се прецени речевата реализация на предлога *в* с оглед на нормативността в книжовния език. Експериментът е проведен с четири групи, всяка от които включва 25 носители на българския книжовен език. Участниците в теста се различават по образование, диалектна база, възраст и индивидуални произносителни способности. Те решават две основни задачи, които предполагат използването на кодифицираната правоговорна норма в книжовния език като критерий за проверка и за оценка на фактите в устната реч. Първата задача изисква да се установи ненормативното удвояване на предлога при липса на възможност за избор между два или няколко произносителни варианта на едно и също изречение, а втората – да се определи нормативното и ненормативното произношение на предлога при наличието на опозицията *н о р м а т и в е н / н е н о р*

мативен изговор за всяко отделно изречение. При решаването на първата задача се предлагат за оценка 30 изречения (13 произнесени според кодифицираната правоговорна норма, а 17 – с ненормативно удвоен предлог). При записа не е спазена закономерност в редуването на нормативна и ненормативна реализация на предлога, което осигурява оптимални условия за естествено и обективно възприемане на текста. За решаването на втората задача се използват същите 30 изречения, предложени в двойка, която представя опозицията нормативен/ненормативен изговор на предлога в, без да се спазва последователност при редуването на изреченията в отделната двойка. Резултатите от теста показват, че кодифицираната правоговорна норма се осъзнава единствено в случаите, когато има условия за съпоставка на два произносителни варианта, единият от които е подчинен на тази норма. Фактите свидетелстват, че в речевата практика, свързана с всекидневното общуване, носителите на българския книжовен език се подчиняват на друга произносителна норма, която се характеризира с по-голяма вариативност и е обусловена от условията за реализацията на системата и от спецификата на книжовно-разговорната реч. Вариантите при такъв тип проява на езика са “функционално тъждествени”⁶.

Лексикалният аспект в оценката на наблюдаваното явление дава възможност да се провери има ли връзка между удвояването на предлога *в* и неговото собствено значение. В тълковните речници на българския език са посочени единадесет значения на този предлог. Той може да изразява пространствени и темпорални отношения; да представя състоянието, в което се намира един обект; да изгражда съчетания с обстоятелствени значения, съчетания с определителни значения и модални съчетания; да реализира значение за връзка и отношение.⁷ Материалът, който е обработен, доказва, че всяко едно от тези значения може да бъде актуализирано в текста при удвояна употреба на предлога:

а. ... собствениците държат проучванията да се направят във този район.

б. ... това във никакъв случай не бива да претоварва...

в. Времето, във което живеем...

г. ... спецификата във някои производства...

Тук сричкуваният вариант на предлога *в* не може да бъде обяснен с неговата собствена семантика. Изборът на този произносителен вариант по-скоро е обусловен от синтактичните характеристики на изказването, т.е. удвоенният предлог е фонетичен сигнал за проявените в конкретното изречение отношения и зависимости. Подобна обусловеност при избора на един от вариантите дава основание удвоената реализация на предлога *в* в книжовно-разговорната реч да се осмисли и във връзка със синтактичното равнище, за да се постигне пълнота при представянето и анализа на фактите. В предлаганото изследване този аспект на оценка присъства само с няколко основни положения, които насочват към проблемите и могат да определят задачите на едно бъдещо проучване. На изреченско равнище удвояването на предлога *в* може да се разглежда с оглед на позицията му в границите на конкретното изречение, да се осмисли във връзка с изразените чрез него синтактико-синтактични отношения, да се представи и да се обясни чрез актуалното членение на речта. Във всички тези случаи не бива да се забравя, че сричкуваният вариант на наблюдавания предлог е само фонетичен сигнал за връзки и зависимости, проявени на по-високо изреченско равнище. Само при такава изходна позиция не съществува опасност за преднамереност в представянето на фактите от речевата действителност и за субективност при тяхната оценка.

Условия за удвояване на предлога *в* създава преди всичко началната изреченска позиция, където основанията за появата на този произносителен вариант са прагматични:

а. Във събота и неделя ще ходим на гости.

б. Във Хасково днес започва...

в. Във сравнение с неговата история...

По-интересни са случаите, в които сричкуваният вариант на наблюдавания предлог има опора в семантичните характеристики и зависимости на изречението:

а. Решението е крачка във обратната, във правилната посока.

б. Необходимо е преустройството във мислене, във психика, във поведение.

в. Те струват във София 10 лева, а във Пловдив – 6.

г. Героят е във историята, а не историята в героя.

Тук са възможни и несричкови реализации на предлога. Изборът на произносителния вариант има субективна обусловеност –

свързва се с начина, по който носителят на българския език осмисля и актуализира изказването си. Този избор се основава едновременно на лингвистични и на екстралингвистични обстоятелства и доказва още веднъж спецификата на нормата в книжно-разговорната реч. Естествено в случая не се изключват причините на фонетично равнище и особеностите в ритмичната организация на изказването. Сричкуваният вариант при реализацията на предлога *в* в план на изразяване се разглежда като една от характеристиките на изречението, чрез която могат да се представят проявените в него формални, синтактични и семантични зависимости.

Направените в предлаганото изследване наблюдения дават основания за няколко обобщения:

1. За книжно-разговорната реч удвоената реализация на предлога *в* е с нормативен характер. Като норма на тази реч наблюдаваният произносителен вариант има относителна самостоятелност и сложна обусловеност, без да бъде противопоставен на кодифицирания в правоговорната система изговор.

2. Причините за удвояването на предлога се свързват с три равнища – фонетично, лексикално и синтактично.

3. Наблюдаваната проява на предлога *в* може да бъде обяснена и чрез йерархическите отношения в системата като фонетичен сигнал за зависимости, проявени на по-високо езиково равнище.

4. Като норма на книжно-разговорната реч удвоеният предлог *в* е само един от възможните произносителни варианти. На синтактично равнище изборът на конкретния вариант има и своята субективна обусловеност.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Б а й ч е в, Б. Разговорната реч като лингвистичен и социолингвистичен факт, – В: Проблеми на българската разговорна реч. Кн. 2, В. Търново, 1994, с. 11.

² С и р о т и н и н а, О. Б. Русская разговорная речь. М., 1983, с. 20.

³ Р у с и н о в, Р. Възможна ли е кодификация на нормите на книжовната разговорна реч? – В: Проблеми на българската разговорна реч. Кн. 2, В. Търново, 1994, с. 24.

⁴ Р у с и н о в, Р. Цит. съч., с. 24.

⁵ Вж. Русская разговорная речь, М., 1983.

⁶ Земская, Е. А. Русская разговорная речь. М., 1983, с. 26.

⁷ Асенова, П. Граматика на съвременния български книжовен език.

Т. 2. Морфология. С., 1983, с. 416-417.

ПРИЛОЖЕНИЕ

следходна фонема	вокал			сонант			звучен консонант			бззвучен консонант		
	232 реализации 16,9%			253 реализации 18,6%			223 реализации 16,3%			650 реализации 47,6%		
предходна фонема	во- кал	со- нант	кон- сон.	во- кал	со- нант	кон- сон.	во- кал	со- нант	кон- сон.	во- кал	со- нант	кон- сон.
	168 72,4%	17 7,3%	47 20,3%	199 78,7%	17 6,7%	37 14,6%	163 73%	28 12,7%	32 14,3%	492 75,7%	45 7%	113 17,3%

Забележка: Таблицата не включва удвоената употреба на предлога в пред думи с начален глайд (8 реализации; 0,6%).